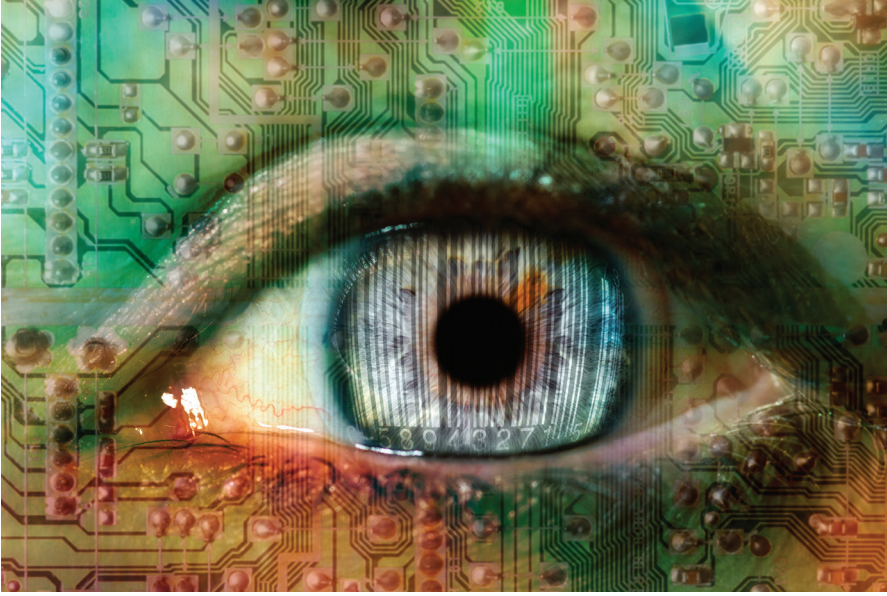

AÇIK VE UZAKTAN ÖĞRENME KAPSAMINDA DİJİTAL BÖLÜNME

Dr. Aras BOZKURT

Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir
arasbozkurt@gmail.com

“İnternete küresel erişimi artırmalıyız. Bizler sadece ülkemizdeki dijital bölünmenin değil, diğer ülkelerde yer alan dijital bölünmenin de farkına varmalıyız. Sadece dünyadaki herkese bu teknolojiye erişimi sağladığımız takdirde gerçek anlamda bilgi çağının potansiyelinden faydalanabiliriz.” Al Gore

Özet: Bu çalışmanın temel amacı dijital bilgi çağında dijital bölünme olgusunu açıklamak, dünyada ve Türkiye’de dijital ayrımı kapatmaya yönelik çalışmaları incelemektir. Çalışma kapsamında dijital bölünme bireysel farklılıklar bağlamında ele alınmış, açık ve uzaktan öğrenme sistemi ve dijital bölünme ilişkisi küresel ve yerel bağlamda açıklanmıştır. Çalışmanın son kısmında araştırma bulguları sentezlenmiş ve ileri çalışmalar için araştırmacılara, eğitim kurumlarına ve politika üreticilere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital bölünme, bireysel farklılıklar, uzaktan eğitim, açık ve uzaktan öğrenme, bilgi toplumu, dijital bilgi çağı.

GİRİŞ: BİLGİ, BİLGİYE ERİŞİM VE BİLGİ EKONOMİSİ

Yüzyıllar boyunca bilginin belirli kesimler tarafından kontrol edildiği; bilgiye erişim kaynaklarının kitaplar, akademik çalışmalar, okullar, kütüphaneler olduğu dünyamız, dijital ağların ortaya çıkması ve ağ toplumu düşüncesinin olgunlaşmasıyla değişmiş; bilgi tek merkezde toplanmak yerine dağıtık bir yapıya bürünerek bilgiyi talep eden herkesin erişebileceği bir konuma gelmiştir (Odabaşı, 2010). Bu noktaya gelinmesinde birçok sebebin yanında hiç şüphesiz bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) ve dijital ağların etkisi çok büyüktür ve bu unsurlar dönüşümün merkezinde, değişimin tetikleyicisi durumundadır (Emiroğlu, 2007; Çalık ve Çınar, 2009; Bozkurt, 2014a). Bilgiye erişim olanaklarının BİT'ler ile artması ve bilginin katlanarak çoğalması, bilginin küreselleşmenin önemli dinamiklerinden biri olarak ortaya çıkmasına (Yılmaz ve Horzum, 2005; Bozkurt, 2014b) ve bilgiye sahip olanın güce de sahip olmasına neden olmuştur. Yaşadığımız çağda bilgi dünyayı yönetmekte, bilgiyi yönetebilirse güce sahip olmaktadır. Dolayısıyla rekabetin ve rekabet sonucu ayakta kalmanın önemli olduğu günümüzde, bilgiye olan ihtiyaç ve bağımlılık bu durumun doğal bir sonucu olarak artmaktadır (Bozkurt, 2014b).

Küresel bağlamda bilgi birçok açıdan önemlidir. Bununla beraber, ekonomik ve sosyal alanlarda yarattığı sonuçların yaşantılarımızı doğrudan etkilemesi açısından anlamlıdır ve günümüzde bilgiye sahip olabilmek stratejik bir önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere BİT'lerin güçlü ve yaygın bir şekilde bireylerin hayatına girmesiyle beraber dijital bilgi çağı olarak tanımlayabileceğimiz bir dönüşüm yaşanmış, yaşanmaya devam da etmektedir. Dijital bilgi çağında yaşanan dönüşümden etkilenmeyen tek kavram ise bilginin işlevi ile ilgilidir: Bilgi güçtür ve yönetir, dolayısıyla bilgiyi yöneten güce de sahip olmaktadır (Bozkurt, 2014a). Bilginin değişim ve ilerleme sürecinde önemli bir değişken olarak ortaya çıkması ise bilgi ekonomisinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Günümüz ekonomi anlayışında temel kaynak artık sermaye, doğal rezervler veya iş gücü değil, bilgidir (Kakabadse, Kakabadse ve Kouzmin, 2003; Lesser, 2000; Stewart, 1997). Günümüzde bilgi küresel dönüşümün merkezindedir (Bell, 1976; Lesser, 2009). Toplular, ilerleme sürecinde bireylerin entelektüel kapasitesini kullanmak ve yaratıcı çözümler üretebilmek için küresel bilgi ekonomisine ihtiyaç duymaktadır (Kakabadse, Kakabadse ve Kouzmin, 2003). Dolayısıyla, dijital bilgi çağında öncelikle bilgiye erişebilmek gelişmenin sağlanabilmesi için bir gerekliliktir.

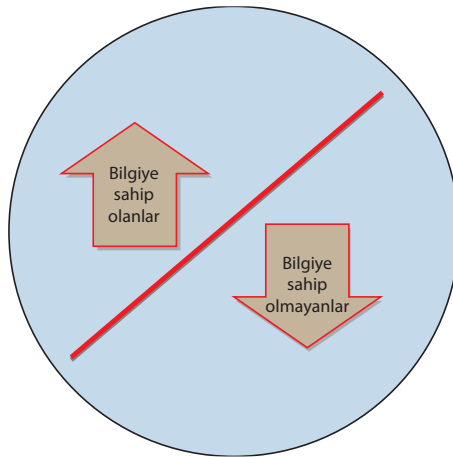
Bilginin ve bilgiye erişebilmenin bu kadar önemli olduğu günümüzde bu durumla beraber bilgiye erişebilenler ve erişemeyenlerin olduğu bir tablo ortaya çıkmıştır. Bilginin erişilebilir olması veya olmaması; ekonomik, sosyal, kültürel, beşeri ve bireysel farklılıklar gibi farklı değişkenlere göre değişmektedir.

Bilgiye erişebilme veya erişememe, erişebilenler ve erişemeyenler arasında bir uçurum oluşmasına neden olmuş, bu uçurumun derinleşmesi ise dijital bölünmenin (digital divide) ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

DİJİTAL BÖLÜNME: İKİ DÜNYA ARASINDAKİ İNCE KIRMIZI HAT

Dijital ayırım, dijital açıklık, dijital uçurum gibi benzer anlamlarla kullanılan dijital bölünme kavramına yönelik farklı tanımlar yapılmıştır. Örneğin Compaine (2001) bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi olanlar ile olmayanlar arasındaki fark; Cullen (2001) bilgi ve iletişim araçlarına erişimi ve dolayısıyla bilgiye veya bilgiye erişebilmek için gerekli becerilere sahip olan ve olmayan arasındaki fark; DiMaggio ve Hargittai (2001) bilgiye sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki fark; Hargittai (2003) dijital teknolojilere ulaşanlar ile ulaşamayanlar veya dijital teknolojileri kullananlar ile kullanamayanlar arasındaki fark, Salinas (2003) internet gibi bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilenler ile kullanamayanlar arasındaki eşitsizlik olarak tanımlamaktadırlar.

Yapılan tanımlar incelendiğinde ortak vurgularının bilgiye erişim kaynaklarında ortaya çıkan eşitsizlik ve bu eşitliksizlikten dolayı ortaya çıkan fark olduğu görülmektedir. Kısaca dijital bölünme özünde bilgiye erişebilme ve sahip olma veya tam tersi bir durumda ortaya çıkan eşitsizlik üzerine kurulu iki kutuplu bir dünyanın varlığını eleştirel bir yaklaşımla sorgulayan bir kavramdır. Dijital bölünme bu bakış açısıyla irdelendiğinde bilgiye sahip olanlar ve olmayanlar arasında çizilen ince kırmızı hattın oluşturduğu ayırımın tehlikelerine dikkat çeken bir kavramdır (Şekil 1).

Şekil 1. Dijital bölünme bilgiye sahip olanlar ve olmayanlar arasında çizilen ince kırmızı hattın oluşturduğu ayırımın tehlikelerine dikkat çeken bir kavramdır.

Dijital bölünme teknolojiye ve bilgiye erişmenin dışında daha büyük sorunların tetikleyicisidir ve ortaya çıkan tehlike görüldüğünden daha büyüktür (Annan, 2003) ve tehlikenin önemine dikkat çeken bir dizi araştırma mevcuttur (Foley, Alfonso ve Ghani, 2002; OECD, 2001; Foley, Alfonso, Brown ve Fisher, 2003; Selwyn, 2003, 2004a, 2004b; Warschauer, 2003; Bradbrook ve Fisher, 2004; Bromley, 2004). Dijital bölünmemin yanlısı tarafında yer alan bireyler, gruplar veya uluslar bilgi odaklı toplumsal ve ekonomik süreçlerden dışlanma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar (Chen ve Wellman, 2004).

Bilgiye erişebilme ve devamında bilgiye sahip olabilme farklı boyutlarda ele alınabilecek bir durumdur. Bununla beraber bu çalışmada söz edilen sınırlılıkların incelenmesinde genelde sosyal, ekonomik ve kültürel değişkenler; özelde ise odağında bireysel farklılıklar ve yaşam boyu öğrenmenin olacağı açık ve uzaktan öğrenme boyutları ele alınmıştır. Dijital bölünme kavramını eğitim boyutunda açıklamadan önce dijital bölünme bileşenleri açıklanmış ve devamında açık ve uzaktan öğrenmenin dijital ayrımı kapatmak için sunduğu fırsatlar incelenmiştir.

DİJİTAL BÖLÜNME BİLEŞENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dijital bölünme, bilgiye erişim bağlamında değerlendirildiğinde temel sorun, bireylerin bir bilgisayara sahip olup olmaması veya BİT'lerden eşit bir şekilde yararlanıp yararlanmaması değil, toplumsal alanda daha derin bir bölünme olasılığının bulunmasıdır. Dijital bölünmeyi diğer eşitsizliklerden ayıran önemli bir özellik, bu bölünme ile ortaya çıkan eşitsizliğin diğer eşitsizliklere göre daha derin ve daha geniş bir alanı kapsaması ve mevcut eşitsizlikleri daha fazla derinleştirebilme yeteneğinin bulunmasıdır. Diğer bir deyişle, dijital bölünme terimi ile ifade edilen sorun, büyük bir buzdağının görünen kısmını oluşturmaktadır (Öztürk, 2005). Bu durumu bir metaforla açıklayacak olursak bilgi zenginlerinin ve bilgi yoksullarının olduğu bir dünyada zenginler daha da zenginleşmekte, yoksullar ise daha da yoksullaşmaktadır. Ortaya çıkan bu durum ise bilginin insanlığın ortak malı olduğu günümüzde (Bozkurt, 2014b) temel insan haklarına ve eşitlik değerine ters bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dijital bölünme her ne kadar çok yönlü ve çok katmanlı bir kavram olsa da Riggins ve Dewan (2005) dijital bölünmeyi bireysel, kurumsal ve küresel düzeylerde incelemektedir:

- **Bireysel düzey:** Teknolojik, sosyolojik, ekonomik olarak dezavantajlı grupların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimlerindeki eksiklik, bu teknolojilere sahip olup günlük hayatlarının bir parçası haline dönüştürülenlerin arasında oluşan bölünmedir.

- **Kurumsal düzey:** Bazı kurumlar bilgi ve iletişim teknolojilerini rakiplerine karşı üstünlük sağlamak ve sektördeki kuralları yeniden belirlemek için kullanmaktadır. Bu teknolojileri kullanmayanlar ise değişim ve gelişimin gerisinde kalarak kendileri için stratejik dezavantajlı bir durum yaratmaktadır.
- **Küresel düzey:** Bazı ülkeler bilgi ve iletişim teknolojilerini ağırlıklı olarak kullanıp politikalar üreterek kurumsal ve bireysel düzeyde benimsenmesini sağlarken, gerekli yatırımları yapmayıp politikalar üretemeyen ülkeler bu sürecin gerisinde kalmaktadır.

Dijital bölünmenin boyutlarını ve alt bileşenlerini açıklayan başka sınıflamalar da vardır. Bunlardan bir diğeri de Keniston (2004) tarafından yapılan ve dijital bölünmeyi dört aşamada inceleyen sınıflamadır:

- Birinci bölünme ister gelişmiş, ister gelişmekte olsun, tüm uluslarda zengin, güçlü ve eğitimlilerle bu vasıflara sahip olmayanlar arasındadır.
- İkinci bölünme ise dilsel ve kültürel boyuttadır. Birçok ülkede bu durum uluslararası bir dil olan İngilizceyi veya diğer batı dillerini konuşup konuşamamakla ilgilidir. Başka bir ifadeyle İngilizce ve İngilizcenin taşıdığı Anglosakson kültürle ilgilidir. İnternetin bilgiye erişebilmek için önemli bir kaynak olduğu günümüzde içeriklerin çoğu İngilizcedir. Bu saptama bazı araştırmacılar tarafından Amerikan kültürel emperyalizminin veya daha yumuşak bir ifadeyle Anglosakson dil ve kültürel hegemonyasının bilgiye erişebilme noktasında çok fazla önemli olmasından dolayı eleştirilmektedir.
- Üçüncü bölünme ise ilk iki bölünmeden ortaya çıkan zengin ve yoksul ülkeler arasındaki dijital açıklıktır. Ülkeler arasındaki dijital açıklığın yüksek olması aslında doğrudan bu üçüncü tür bölünme ile ilgilidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı bir ülkeye avantaj sağlarken bu teknolojiden yoksun olan ülkeye dezavantaj sağlamakta, bu teknolojilere endeksli büyüme sonucunda gözlenen fark sürekli olarak artmaktadır.
- Dördüncü bölünme ise dijital varlığa sahip elit grupların bu varlıklarını toplumun geri kalanına, özellikle ekonomik olarak kötü veya taşrada yaşayan kesimlere dağıtıp dağıtmayacağıyla ilgilidir.

Görüldüğü üzere dijital bölünme yatay ve dikey düzlemde farklılık gösteren değişkenlerle açıklanmaktadır. Bireyi merkeze alan bir yaklaşımla incelendiğinde ise cinsiyet, etnik köken, sosyo-ekonomik durum gibi bir takım bireysel farklılıklardan kaynaklandığı görülmektedir.

Dijital bölünmenin sebeplerini araştıran ve bu farklılıkların önemine vurgu yapan bir dizi araştırma mevcuttur. Ekonomik, eğitsel, kültürel bağlamda

(Cullen, 2001; Norris, 2001), ülkeler ve bölgeler arasında (Chen ve Wellman, 2003), veya daha belirgin olarak yaş (Loges ve Jung, 2001), cinsiyet (Kennedy, Wellman, Klement, 2003; Jackson vd., 2008), etnik köken (Hoffman, Novak, ve Scholsser, 2001; Jackson vd., 2008) bağlamında inceleyen ve doğrudan bireysel farklılıklara odaklanan çalışmalar mevcuttur.

DİJİTAL AYRIMI KAPATMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Dijital bölünmeyi engellemek ve ortaya çıkan açıklığı kapatmak için çeşitli öneriler ortaya konulmuş ve politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri 7 maddelik bir uygulama planını gündeme almıştır (Cullen, 2001). Buna plana göre:

- Özel sektörün teknoloji merkezleri ve eğitim merkezlerine yapacakları sponsorluk ve bilgisayar bağışlarında vergi teşviki,
- Tüm yeni öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkili bir biçimde kullanılmasına yönelik bütçe oluşturulması,
- Taşra ve şehirde düşük gelir grubunda yer alan bölgelere toplum teknolojisi merkezleri kurulmasına yönelik bütçe oluşturulması,
- Düşük gelirli ailelerin evlerine internet erişimi sağlayabilmek için devlet-özel sektör işbirliğinin genişletilmesi,
- Teknolojinin yenilikçi kullanımının geri kalmış bölgelerde tanıtılması ve desteklenmesi,
- Geri kalmış bölgelerde geniş bant ağların yaygınlaştırılması için özel sektöre vergi indirim yapılması,
- Yerel Amerikan halkının bilgi ve iletişim teknolojilerinde kariyer yapmaları için fon oluşturulması şeklindedir.

OECD (2001) tarafından açıklanan ve OECD ülkeleri tarafından uygulanan uygulamaya yönelik bazı önlemler ise şu şekildedir.

- Genel politikalar,
- Bireylere ve bireylerin yaşadığı hanelere teknolojinin yaygınlaştırılması,
- İşyerlerine teknolojinin yaygınlaştırılması,
- Devlet geliştirme ve uygulama projelerinin başlatılması,
- Eğitim ve öğretim girişimlerinin başlatılması ve
- Uluslararası işbirliği oluşturulmasıdır.

Dijital bölünmeyi azaltmaya yönelik yapılan çalışmalarda sunulan öneriler teknoloji ve erişim olanaklarının artırılmasına, kamu ve özel sektör işbirliğinin yapılmasına ve eğitim alanında çalışmalar yapılmasına yöneliktir. Bu çalışmanın odağı eğitim ve bireysel farklılıklar olduğu için çalışmanın devam eden kısmında dijital bölünme, bireysel farklılıklar ve eğitim ilişkisi çerçevesinde ele alınacaktır.

DÜNYADA DİJİTAL BÖLÜNME VE UYGULAMALAR

Dijital bölünmeyi azaltmaya yönelik ulusal ve uluslararası farklı uygulamalar olmasına rağmen konunun kapsamı itibarıyla çok geniş olmasından dolayı çalışmanın bu kısmında açık ve uzaktan öğrenme bağlamında yaşanan gelişmeler incelenmiştir.

Açık ve Uzaktan Öğrenme Kökleri ve Felsefesi

Açık ve uzaktan öğrenme, özünde açıklık felsefesi olan ve sunduğu esnek öğrenme fırsatlarıyla eğitim-öğretim hakkını almak isteyen öğrenenlerin yaş, cinsiyet, etnik köken, gelir durumu, yaşadığı coğrafya gibi bazı durumlarda bir sınırlılık olarak ortaya çıkan engelleri ortadan kaldıran bir öğrenme sistemidir.

Açık ve uzaktan öğrenmenin tarihi kısaca incelendiğinde yapılan ilk uygulamalarda toplumda yer alan dijital bölünmeyi kapatmaya yönelik olduğu görülmektedir. Köklerini ilk defa 1728 yılında Boston'da bir gazeteye mektuplaşarak stenografi derslerinin verildiği yıllara kadar takip edebileceğimiz (Verduin and Clark, 1991) açık ve uzaktan öğrenmenin ilk uygulamalarının amacı iletişim teknolojilerini kullanarak eğitim alamayan yetişkin öğrenenlere ulaşmaktır (Nasseh, 1997). Açık ve uzaktan öğrenmenin ilk hedef grubu mesleki, sosyal veya aile şartlarından dolayı sınırlılık yaşayan (Smaldino vd., 2000) veya kadınlar, işçiler, çiftçiler gibi formal eğitim sisteminin dışında kalan bireylerdir. Mektubu bir iletişim aracı olarak kullanan birinci nesil açık ve uzaktan öğrenme uygulamaları bu bakış açısıyla ele alındığında toplumda yer alan sosyal adaletsizliği ve fırsat eşitliğini dengeleyen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Açık ve uzaktan öğrenmenin dönem ve evreleri incelendiğinde açıklık felsefesi doğrultusunda 1870'li yıllarda posta yoluyla başlayan açık ve uzaktan öğrenme macerasının 1970'li yıllarda açık üniversitelerin eğitim çevrelerince kabul gören bir yükseköğretim kurumu olarak kurulmasından günümüze kadar farklı iletişim teknolojilerini kullanarak öğrenenlere açık ve esnek bir

öğrenme sistemi içerisinde eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlama vizyonunu sürdürdüğü görülmektedir. Günümüzde geleneksel iletişim araçları ve öğrenme malzemelerinin yanı sıra dijital iletişim araçlarını ve öğrenme malzemelerini kullanan açık ve uzaktan öğrenme, bu misyonuyla dijital bölünmeyle azaltan bir öğrenme yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yirmi Birinci Yüzyılda Açık Ve Uzaktan Öğrenme

Her ne kadar yirminci yüzyılda açıklık felsefesi açık ve uzaktan öğrenme kurumlarının ekseninde olmuşsa da açık içerik (Wiley ve Gurrell, 2009), açık ders (Carson, 2009) ve açık ders kaynakları (Casserly ve Smith, 2008; Caswell, Henson, Jensen ve Wiley 2008) gibi uygulamalar açıklık felsefesi üzerine inşa edilmiş (Bissell, 2009) ve dijital teknolojilerin işe koşulmasıyla yaygınlaşmış uygulamalardır (Lane, 2009). Açıklık hareketinin son uzantısı ise yaşam boyu öğrenenler tarafından sıklıkla talep edilen Kitlese Açık Çevrimiçi Derslerdir (Massive Open Online Courses: MOOCs).

Açıklık felsefesiyle ortaya çıkan ve dijital bölünmeyi azaltmaya çalışan bu uygulamaların en büyük özellikleri ise açık üniversitelerde olduğu gibi devlet desteği ve teşviki ile değil, kurumların kendi iradeleri ve toplumdan gelen yoğun destek sonucu ortaya çıkmalarıdır (Kumar, 2009). Açıklık felsefesiyle ortaya çıkan bu uygulamalar, öğrenenin otonom, bağımsız ve kendi ihtiyaçlarına göre öğrenmesi; bilgiye erişmekte dijital bölünme ile ortaya çıkan sınırlılıkların azaltılarak ve ortadan kaldırılarak öğrenenin ve bilginin özgürleşmesi; öğrenme sürecinin demokratikleşmesi ideallerini taşıyan uygulamalardır.

Söz edilen bu uygulamalardan açık ders kaynaklarını ve kitlese açık çevrimiçi dersleri açıklık felsefesi bağlamında incelersek bu uygulamaların bireysel farklılıkları göz ardı edip, öğrenme isteğine sahip bireylere nasıl öğrenme fırsatı tanıdığını görebiliriz.

- **Açıklık felsefesi:** Açıklık, bilgiyi talep eden bireyler ve bilgi kaynakları arasında engellerin ortadan kalktığı öğrenme yapısını ifade etmektedir (Bozkurt, 2015). Açıklık, öğrenme sürecinde sınırlılıkların en aza indirildiği ve öğrenmeye yönelik kararların öğrenen tarafından alınmasını tanımlayan bir kavramdır (Rumble 1997). Dolayısıyla açıklık felsefesinin öğrenenlerin bireysel farklılıkları kadar sosyal, ekonomik, kültürel farklılıklarının öğrenme sürecinde bir engel olarak ortaya çıkmasını azalttığı söylenebilir.
- **Açık Ders Kaynakları:** Açık ders kaynakları bir üniversitede verilen derslerin internet ortamında açık ve ücretsiz olarak erişimine ve kullanımına imkân sağlayan her türlü ders kaynağıdır. Açık ders kaynakları hareketinin merkezinde bilginin insanlığın ortak malı olduğu düşüncesi

ve isteyen herkesin günümüz teknolojilerini kullanarak bilgiyi paylaşabilme, kullanabilme ve tekrar kullanabilme düşüncesi vardır. Açık ders kaynakları “herkes için eğitim” sloganıyla ortaya çıkmış bir harekettir ve nihai hedefi dijital bölünme ile ortaya çıkan açıklığı kapamaktır (Smith ve Casserly, 2006).

- **Kitlesel Açık Çevrimiçi Dersler (KAÇD):** Kitlesel açık çevrimiçi dersler ilk örneğinin yapıldığı 2008 yılından sonra çok hızlı bir şekilde çevrimiçi eğitim dünyasına girmiş ve esnek bir öğrenme modeli olarak eğitim dünyasında yerini almıştır. Çoğu zaman eğitim bağlamında bir devrim, çoğu zamanda yeni teknolojilerle mümkün kılınan bir evrim olarak nitelenmektedir. Kitlesel açık çevrimiçi ders (Massive Open Online Course: MOOC) ifadesi incelendiğinde çevrimiçi ve ders kavramlarının yanı sıra özellikle iki kavramın öne çıktığı görülmektedir. Bunlar kitlesellik ve açıklık kavramlarıdır.

— **Kitlesellik:** Kitlesellik kavramı çoğu zaman katılan kişilerin sayısıyla ilişkilendirilse de bu özelliğine ek olarak, kapsam ile ilgili bir durumdur ve daha çok fiziksel kampüs sınırlarının dışında küresel mega sınıf kavramına dikkat çekmekte, öğrenenlerin farklılığından kullanılan araçların sayısına kadar çeşitliliği ve büyüklüğü vurgulamaktadır (Bozkurt, 2015). Başka bir ifadeyle kitlesellik çeşitliliğe vurgu yapan bir kavramdır. Çeşitlilik dijital bölünme ile sıklıkla gündeme gelen yaş, cinsiyet, etnik köken, dil, kültür, sosyo-ekonomik geçmiş gibi farklı değişkenleri kapsayan bir kavramdır.

— **Açıklık:** Açıklık, bilgiyi talep eden bireyler ve bilgi kaynakları arasında sınırların ortadan kalktığı öğrenme yapısını ifade etmektedir. Bu düşüncelere ek olarak açıklık, öğrenenlerin kitlesel açık çevrimiçi ders sistemine katılmasını veya sistemden ayrılmasını; bu dersler süresince etkileşim ve iletişimde bulunmasını; bilgi üretme veya tüketme özgürlüğünü ifade etmektedir (Bozkurt, 2015). Açıklık öğrenenlerin kendi öğrenme gereksinimlerine göre öğrenme sürecine katılmalarını, öğrenme içeriği üretmelerini, etkileşime geçmelerini, analiz etmelerini ve öğrendiklerini yansıtma sürecinde özgür olmalarını vurgulayan bir kavramdır (Koutropoulos et al, 2012). Açıklık ve esneklik paylaşmaya ve etkileşime yönelik bir kültürün oluşmasını teşvik etmekte ve bilginin yaratılması sürecine odaklanmaktadır (Mackness, Mak ve Williams, 2010). Açıklık kavramı dijital bölünmeyi arttıran sebeplerden biri olan erişimi arttıran bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

— **Çevrimiçi:** Öğrenme içeriğinin ve öğrenme sürecinin çevrimiçi ağlar üzerinde yapılandırılmasını ifade etmektedir. Bu kavram özellikle

coğrafi sınırlılıkları kaldırarak internet erişimi olan herkesin öğrenme içeriğine ve öğrenme sürecine erişebilmesini ifade etmektedir.

- **Ders:** Son kavram ise geleneksel anlamlar taşımaya rağmen dijital bölünmeyi kapatma bağlamında bilgiye erişim seçeneklerinin rastgele olmasından daha çok öğrenmenin amaçlı ve programlı olması açısından anlam taşımaktadır.

Kitlesel açık çevrimiçi derslerin özellikleri incelendiğinde dijital açıklığı kapatma açısından kritik bir misyona sahip olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında kitlesel açık çevrimiçi dersleri sahip oldukları karakteristik özelliklerle küresel bağlamda dijital açıklığı kapatmaya katkı sağlayan bir hareket olarak değerlendirilmek mümkündür.

Kitlesel açık çevrimiçi derslerin bir diğer özelliği de dijital ayrımı derinleştiren elit eğitim kurumlarını değişime zorlamasıdır. Bu durum Keniston (2004) tarafından ifade edilen bilgiye sahip olanların bilgiye sahip olmayanlarla paylaşmasını açıklamakta ve Keniston tarafında ortaya atılan öngörülerin kitlesel açık çevrimiçi derslerle gerçekleştiğini göstermektedir. Yıkıcı yenilik kavramı Clayton Christensen (1997) tarafından iş dünyasında yaşanan değişimleri anlatmak için kullanılmış bir terimdir. Bu düşünceye göre kullanıcılar tarafından kabul gören yenilikçi bir düşünce fiyatları düşürürken eski sistemlerin yerini alır veya bu sistemleri değiştirmeye zorlar. Kitlesel açık çevrimiçi dersler de sahip oldukları roller ve yerine getirdikleri işlevlerle yükseköğretimi kapalı duvarlar arasında tutarak dijital bölünmeyi besleyen yükseköğretim kurumlarını değişime zorlamakta (Flynn, 2013; Yuan ve Powell, 2013) ve yükseköğretim kurumlarını daha açık ve şeffaf bir yapıya dönüştürmektedir.

TÜRKİYE'DE DİJİTAL BÖLÜNME VE GELİŞMELER

Türkiye'de dijital bölünmeyi azaltmak için uygulama ve politika geliştirmeye yönelik çalışmalar çalışmanın devamında ele alınmış ve açık ve uzaktan öğrenme bağlamında incelenmiştir.

Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de dijital bölünmeyi azaltmak adına bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kısaca aşağıdaki gibidir (Aytun, 2005):

- Türkiye Elektronik Sanayicileri Derneği'nin (TESİD) "Bilgi Toplumu ve Yarının Teknolojileri Karşısında Türkiye" başlıklı raporu (Ocak 1992),
- Bilim Teknoloji Yüksek Kurulunun (BTYK) toplanması ve 'bilgi teknolojilerini' öncelikli alan olarak ilan etmesi (1993),

- BTYK tarafından, bugünün teknoloji politikasının temeli olan “Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993–2003” adlı çalışmanın karar altına alınması (3 Şubat 1993),
- Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu’na bağlı Enformatik Alanına Yönelik Bilim-Teknoloji-Sanayi Politikaları Çalışma Grubu raporları (1992–1995),
- Yüksek Planlama Kurulu’nun belirlediği “Yapısal Değişim Projeleri” kapsamında yer alan Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi ve proje raporu (1995),
- Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi raporunun değerlendirmeye alınması ve Başbakanlık tarafından, “Türkiye’de Enformasyon Politikası ve Enformasyon Altyapısı Master Planının hazırlanması için TÜBİTAK’ın görevlendirilmesi (Şubat 1996),
- Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı Projesi ve hazırlanan rapor (TUENA) (1997–1999),
- 9. Ulaştırma Şurası Haberleşme Komisyonu çalışmaları (Haziran 1998),
- VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bilişim Teknolojileri Ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonunun oluşturması ve komisyonun hazırladığı sonuç raporu (Nisan 2000),
- Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü (BİLTEN) tarafından yapılan Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması sonucu ortaya çıkan değerlendirme raporu (Ocak 2001),
- Telekomünikasyon Kurumu tarafından hazırlanan ‘Sayısal Uçurum’ raporu (Mart 2002),
- Türkiye Bilişim Şurasının toplanması (Mayıs 2002) ve şura sonuç raporunun 19. Bilişim Kurultayı’nda açıklanması (Eylül 2002),
- Telekomünikasyon Kurumu tarafından hazırlanan ‘Sayısal Uçurumun Önlenmesi: Stratejik Plan’ adlı rapor (Ekim 2002),
- e-Türkiye Çalışmaları(2002),
- Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü Çalışmaları ve
- Kalkınma Bakanlığı “Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı” (Aralık 2014)

Yapılan en güncel çalışma ise Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı’dır. Bu çalışma Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı (TUENA) (1999), e-Türkiye Girişimi Eylem Planı (2000), e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı (2003-2004), 2005 Eylem Planı ile Bilgi Toplumu Stratejisi

ve Eylem Planı (2006-2010) çalışmalarının devamı niteliğinde özellikle bilgi toplumu politika alanına yönelik hazırlanan politika belgeleridir.

Türkiye’de atılan bu adımların devamında uygulamaya yönelik genel politika başlıkları ise aşağıdaki gibidir (Öztürk, 2005):

- Ağ altyapısını geliştirmeye yönelik çalışmalar
 - Temel altyapıların geliştirilmesi
 - Yayınlama altyapısının iyileştirilmesi
 - Rekabeti arttırmaya yönelik yasal düzenlemeler
- Hane halkı ve bireylerin bilgi teknolojilerine erişimi
 - Okullar aracılığıyla erişimin artırılması
 - Diğer kamu kurumları aracılığıyla erişimin artırılması
 - Kırsal alanlarda erişimi iyileştirme
 - Bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili donanım ile diğer hizmetlerin sübvansiyonu
 - Bilgi ve iletişim teknolojilerinin maliyetlerini azaltan diğer programlar
 - Uygulanan programların tanıtımı ve kamuoyu desteği
 - İnternetin kullanımını özendirici kamu yaklaşımı
 - Bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişiminin desteklenmesi
- Firmalara yönelik uygulamalar
 - KOBİ’lerin eğitimi ve desteklenmesi
 - Az gelişmiş bölgelere ve kırsal alanlara destek
 - Yüksek teknolojinin kullanımını özendirmek
- Bilgi teknolojileri eğitimi
 - Okullarda bilgi teknoloji eğitimi
 - Bilgi teknolojileriyle ilgili mesleki eğitim
 - Öğretmen eğitimi
 - Yaşam boyu eğitim
 - Bilgi teknolojileri sertifikasyonu
- Kamu hizmetlerinde bilgi teknolojileri kullanımı
 - Kamu kuruluşlarında çevrimiçi hizmet koşulu

- Hükümetlerin bilgi teknolojilerini kullanımında öncülük
- Erişimi iyileştirmek için yapılan ARGE faaliyetlerinin ve uygulamaların desteklenmesi
- Uluslararası işbirliği
 - Çeşitli ülkelerle iki yanlı işbirliği
 - Birleşmiş milletler ve OECD gibi kuruluşlarla çok yanlı işbirliği

Aytun (2005) Türkiye’de dijital bölünme olgusunu incelemiş ve aşağıda belirtilen araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Buna göre bilgi ve iletişim teknolojileri alanında Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki en büyük bölünme (uçurum), eğitim imkânlarındaki yetersizlik ve var olan teknolojilerin yeterli miktarda ve etkinlikle kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de de var olan dijital eşitsizlik ortamının izlenebilmesi için enformasyon teknolojileri yaygınlık ve kullanım araştırmalarının her yıl yapılması gerekmektedir. Belirlenecek politikaların uygulanabilirliği için ise ulusal anlamda bu görevi üstlenecek bir Bilgi Toplumu Bakanlığı’na ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan bu çalışmada ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinin kendi aralarında da dijital bölünme görüldüğü, AB ortalamasının üzerindeki ile altındaki ülkeler arasında dijital bölünmenin azaldığı, bu anlamda AB’nin kendi içindeki dijital bölünmeyi azalttığı görülmektedir. Bu çalışmada yer alan başka bir araştırma bulgusuna göre bilgi toplumuna geçiş sürecinde dijital bölünme ile ilgili yapılması gerekenler ve politika önerileri birçok raporda ortaya konulmaktadır. Bu aşamada sorun, hangi politikaların uygulanacağından ziyade, politikaların uygulanmasında gösterilmesi gereken irade ve koordinasyon yetersizliğidir.

Türkiye’de Dijital Bölünmeyi Azaltmaya Yönelik Faaliyetler

Doğrudan açık ve uzaktan öğrenme ile ilgili olmasa da Türkiye’de daha önce ifade edilen çalışmalara ek olarak kamuoyu oluşturmaya ve özellikle bireysel farklılıklardan kaynaklanan açıklığı kapatmaya yönelik bir dizi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği halinde gerçekleştirdiği çalışmalardır.

Proje ve kampanyalar

- **Baba Beni Okula Gönder kampanyası:** Bu kampanyanın amacı Türkiye’de ekonomik yetersizlik ve aile baskısı gibi nedenlerle okulla bağlantısını koparmak zorunda kalmış kız öğrencilerin yeniden okula kazandırılmasıdır. Kız öğrencilerin önemli bir bölümü de aileleri okula göndermek istediği halde köylerinde okul bulunmadığı, okul bulunan en yakın yerleşkede ise yurt olmadığı için okula devam edememektedir.

Kampanya, okula devam edecek kız öğrenciler için kız yurtları yapımını ve burs sağlanmasını amaçlamıştır. Böylece kız öğrencilerin okuyan, düşünen, karar veren bireylere dönüşmesi amaçlanmaktadır. Kampanyanın uzun vadede amacı ise Türkiye’de kadınların işgücüne ve karar mekanizmalarına katılımlarının sağlanmasıdır. MEB tarafından yürütülen bu kampanya büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve kamuoyunda farkındalık yaratmıştır.

- **Haydi Kızlar Okula kampanyası:** Kampanyanın amacı kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim ve gönüllülerin katılım ve katkısıyla, okullaşma düzeyinin en düşük olduğu illerde zorunlu öğrenim çağında olup (6-14 yaş) eğitim sistemi dışında kalan, okula hiç kaydolmamış ya da okula kayıtlı olup devamsızlık yapan kız çocuklarının okullaşmalarını sağlamak, böylece ilköğretim düzeyinde okullaşmadaki cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaktır. Kampanya kapsamında kız çocuklarına odaklanılmakla birlikte çalışmalar sırasında tespit edilen sistem dışındaki erkek çocuklar da hedef grupta yer almaktadır.

Yapılan bu çalışmaların bağlamı incelendiğinde özellikle cinsiyet değişkeniyle ortaya çıkan dijital açıklığı kapatmaya yönelik olduğu görülmektedir.

- **Bilgisayarlı Eğitime Destek kampanyası:** Bilgisayarlı Eğitime Destek Kampanyası’nın amacı, Türk eğitim sisteminde yeni bir teknoloji hamlesi daha yaparak Türkiye’nin dünya bilişim standartlarını yakalamasını sağlamaktır.
- **FATİH Projesi:** FATİH Projesinin amacı (Fırsatları Arttırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi), eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak ve okullardaki teknolojiyi iyileştirmek amacıyla bilişim teknolojileri araçlarının öğrenme-öğretme sürecinde daha fazla duyuya hitap edilecek şekilde, derslerde etkin kullanımı için, okulöncesi, ilköğretim ile orta-öğretim düzeyindeki tüm okul dersliklerine LCD panel etkileşimli tahta ve internet ağ altyapısı sağlamaktır. Aynı zamanda tüm öğretmen ve öğrencilere tablet bilgisayar verilmesini kapsamaktadır. Dersliklere kurulan bilişim teknolojileri (BT) donanımının öğrenme-öğretme sürecinde etkin kullanımını sağlamak amacıyla öğretmenlere hizmet içi eğitimler verilmesi planlanmaktadır. Bu süreçte öğretim programları BT destekli öğretime uyumlu hale getirilerek eğitsel e-İçerikler oluşturulacaktır. Bu kapsamda Eğitimde FATİH projesi beş ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar:
 - Donanım ve yazılım altyapısının sağlanması
 - Eğitsel e-içeriğin sağlanması ve yönetilmesi
 - Öğretim programlarında etkin bt kullanımı

- Öğretmenlerin hizmet içi eğitimi
- Bilinçli, güvenli, yönetilebilir ve ölçülebilir BT kullanımının sağlanmasıdır.
- Z-Kütüphane projesi: MEB ‘Okullar Hayat Olsun’ projesi kapsamında eğitimi toplumun tamamına yaymayı ve okulları toplumla bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu genel amaç kapsamında okuma kültürünün geliştirilmesi için bilgisayardan elektronik eğitim materyallerine, internetten zekâ oyunlarına kadar birçok materyalin bulunduğu z-kütüphaneler (zenginleştirilmiş kütüphane) Okullar Hayat Olsun projesinin alt amaçlarından biridir.

Z-kütüphaneler birçok alanda olduğu gibi günümüzde yaşanan değişim sürecine uyum sağlama ve değişen öğrenen profillerine göre öğrenme ortamı, bilgiye erişme fırsatı sağlama açısından önemlidir. Bu kütüphanelerin uzun vadede ülke geneline yayılması sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı içeriğe erişmekte sorun yaşanan genç ve yetişkin öğrenciler için de bilgiye erişebilme fırsatı tanımaktadır. Z-kütüphaneler bu özellikleriyle teknoloji merkezleri olarak görev yapmakta, bunların mevcut okullar aracılığıyla genç ve yetişkin öğrenenlerin hizmetine sunulması ise hem ekonomik hem de okulların konumları gereği fiziksel erişim fırsatlarıyla stratejik önem arz etmektedir. Z-kütüphanelerin bilgiye erişimde hem basılı hem de dijital içeriğe erişim imkânı tanınması, fiziksel ortamın eğlenceli, canlı ve dinlendirici şekilde tasarlanması ise bilgiye erişim ve öğrenme çevrelerinin çekici hale getirilmesi açısından anlamlıdır.

Yapılan bu projeler bilgi ve iletişim teknolojilerini ve K12 öğrencilerinin bilişim teknolojileri yeterliliklerini arttırarak dijital açıklığı kapatmaya yönelik kampanyalardır. FATİH Projesi, öğrencilere dağıtılması planlanan tabletlerle öğrencilerin evlerine de teknolojiyi sokması anlamında önemli bir proje olarak dikkat çekmektedir.

Açık ve Uzaktan Öğrenme ve Türkiye’de Dijital Bölünme

2016 yılı itibariyle Anadolu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi açıköğretim fakülteleri aracılığıyla açık ve uzaktan öğrenme faaliyetlerini sürdüren üniversitelerdendir. Türkiye’de açık ve uzaktan öğrenme demografik, sosyolojik, teknolojik ve politik nedenlerle gittikçe yaygınlaşan bir eğitim türü olmaya başlamıştır (Akgün-Özbek, 2014). Niceliksel olarak değerlendirildiğinde yükseköğretim sisteminde yer alan dört milyon öğrenciden yaklaşık iki milyonu açık ve uzaktan öğrenme ile öğrenimlerine devam etmektedir. Yükseköğretime yönelik talebin yaklaşık %50’sinin açık ve uzaktan öğrenme sistemiyle karşılanması dijital bölünmenin artışıyla engelle-

yen ve mevcut bölünmeyi azaltan bir durumdur. Türkiye örneğinde olduğu gibi açık ve uzaktan öğrenme sistemleri toplumda bilgi zenginleri ve bilgi yoksunlarından oluşan iki kutuplu bir dünyanın oluşması engelleyen dengeleyici görevi yapmaktadırlar.

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi, yaklaşık 1 milyon 400 bin öğrencisi ve 2 milyon 200 bin mezununa yükseköğrenim görme fırsatı tanımaktadır. 2014-2015 öğretim yılı itibariyle açıköğretim sisteminde 32. yılını tamamlayan Anadolu Üniversitesi, 2016 yılı itibariyle 11 lisans, 30 önlisans programı ile eğitim hizmeti sunmaya devam etmektedir (Anadolu Üniversitesi, 2016a). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi aracılığıyla çeşitli programları fırsat eşitliği ilkesine dayalı olarak ve programları etkin bir biçimde destekleyen öğrenme ortamları sağlayarak sürdürmeyi amaçlamaktadır. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi fırsat eşitliği politikası aşağıda belirtilen amaçları hedeflemektedir (Anadolu Üniversitesi, 2016b):

- Öğrenciler, insan kaynakları ve fakülte için eşit fırsatların ve farklılıkların etkin şekilde desteklendiği politikalar geliştirmek ve uygulamak,
- Tüm öğrencilerin sunulan olanaklara eşit erişimini sağlamak,
- Müfredat, değerlendirme, destek hizmetleri ve kaynakların sunulduğu eşit erişim olanaklarının tüm öğrenciler tarafından kullanılmasını sağlamak,
- Açıköğretim sistemi içindeki öğrenci ve insan kaynakları arasındaki çeşitliliği koruyarak iyi ilişkiler sağlamak,
- Hiçbir koşulda taciz, zorbalık ve ayrımcılığa meydan vermemek,
- Açıköğretim sistemi içindeki iş sahiplerinin çeşitliliğinin yansıtıldığı ve tamamlandığı bir ekibe yönelik çalışmak,
- Tüm personelin fırsat eşitliğini ve farklı fırsatları kavramasını ve çalışmalarında uygulamalarını sağlamak,
- Fırsat eşitliğinin ve çeşitliliğinin sağlanması ve değerlendirilmesi için etkin sistemler kurmak,
- İş ve hizmet sağlamada tüm eşitlik ilkelerine uygun hareket etmek.

Bu politika Açıköğretim Sistemi'nin tüm çalışanları, öğrencileri ve bağlı kuruluşları için uygulanmaktadır. Bu politikanın uygulama esasları ise aşağıdaki gibidir.

- Açıköğretim sistemi insan kaynağındaki ve öğrenci nüfusundaki çeşitliliğe önem vermekte ve fakültelerin farklı yeterliliklere sahip olan personelin işe alımıyla yarar sağlayacağına ve farklı öğrenci nüfusunun taleplerini bu bağlamda karşılayacağına inanmaktadır.

- Açıköğretim sistemi, ayrımcılığa karşı olup tüm çalışanlara ve öğrencilere saygı göstermektedir. Irk, özürlülük, cinsiyet, yaş, inanç, nedeniyle oluşacak ayrımcılıktan arındırılmış pozitif bir çalışma ve öğretim alanı sağlamaktadır.

Bu politikanın uygulanabilmesi için aşağıda ifade edilen uygulamalar Açıköğretim Fakültesi tarafından takip edilmektedir.

1. Öğrenciler ve personele yönelik fırsat eşitliğinin oluşturulmasında geliştirilecek ve uygulanacak politikalar: Fırsat eşitliğini ve iyi ilişkileri sağlamak üzere ırk, cinsiyet, özürlülük, yaş ve inançlara öncelik vermek ve düzenli bir şekilde gözden geçirmek,
2. Tüm öğrenciler için erişim eşitliğinin sağlanması:
 - Fırsat eşitliğinin ve çeşitliliğin sağlanmasında tüm ders bilgilerinin açık ya da üstü kapalı ayrımcı bir dilden arındırmak,
 - Uygulanacak kuralları önceden açıklamak ve engelli öğrencilere yönelik koşulları düzenlemek,
3. Müfredat, değerlendirme, destek hizmetleri ve kaynakların sunulduğu eşit erişimin tüm öğrenciler tarafından kullanılması:
 - Çeşitlilik, cinsiyet, ırk, yaş, inanç ya da özürlülük gibi konuların müfredat içinde dikkate alınması, müfredatlar arası konular olarak uygun içerikle verilmesini sağlamak,
 - Ders içeriği, öğretim stilleri açısından ortaya çıkacak önyargılara karşı öğretim elemanlarını çeşitlilik, içeren yaklaşımları uygulamalarında desteklemek,
 - Öğretim görevinde ya da müfredat-destekleme görevinde olan tüm personelin çeşitlilik, tolerans ve fırsat eşitliğini sağlayacak öğretim malzemelerini üretmek,
 - Ders malzemelerini ayrımcı ya da herhangi bir alana karşı önyargılı tasarlamamak ve eşitliği yansıtan pozitif ve çeşitli imgeleri içermek,
 - Açıköğretim Sisteminde yer alan kapsamlı tüm hizmetlere öğrencilerin eşit erişimini sağlamaktır.

Bu veriler ışığında Anadolu Üniversitesinin Türkiye’de eğitimde fırsat eşitliği sağlama prensibiyle öğrenmeye istekli tüm öğrenenlere demografik, sosyal, ekonomik engelleri kaldırarak öğrenme fırsatı tanınmasıyla Türkiye’de dijital bölünme ile ortaya çıkan açıklığı azaltmada etkin bir rol üstlenen bir kurum olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada dijital bölünme kavramı ele alınmış, Türkiye ve dünyada yapılan çalışmalar incelenmiş ve açık ve uzaktan öğrenme bağlamında incelenmiştir. Dünyada dijital bölünmeyle ortaya çıkan açıklığı kapatmaya yönelik ulusal ve uluslararası çalışmalar vardır. Son zamanlarda uygulamaya yönelik politikalar geliştirerek yapılan çalışmalarda süreklilik sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. UNESCO, OECD gibi uluslararası kurumlar küresel anlamda etkin çalışmalar yürüterek hem dijital bölünme ile ortaya çıkan farkı azaltmaya çalışmakta hem de küresel anlamda dikkatleri dijital bölünmeye çekerek farkındalık yaratmaya çalışmaktadır.

Ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde dijital bölünmeyi azaltmaya yönelik yapılan çalışmaların K12 ve yükseköğretim düzeyinde olduğu, kamu kurumlarının ise politika üretmeye yönelik çalışmalar yaptığı görülmektedir. K12 düzeyinde yapılan çalışmaların daha çok cinsiyet ayrımından doğan dijital bölünmeye yönelik olduğu ve bu durumun Türkiye'ye özgü kültürel farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Dikkat çeken diğer çalışmalar ise K12 düzeyinde bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimin ve öğrencilerin yeterliliklerinin artırılmasına yönelik olduğu görülmektedir.

Açık ve uzaktan öğrenme faaliyeti sürdüren açıköğretim fakültelerinin ise öğrenenlere eğitimde bireysel, sosyal, ekonomik, coğrafi ve bireysel farklılıklardan doğan engelleri kaldırarak dijital bölünmeye azalttığı ve doğal olarak dengeleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Bununla beraber, yükseköğretim düzeyinde doğrudan dijital bölünmeyi azaltmaya yönelik çalışmaların olduğu fikri oluşmakta, bunun için ulusal-uluslararası, kamu-özel işbirliğinin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bilgiler ışığında ileri çalışmalar için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Bilgi ekonomisinin ve bilgi ekonomisini yönetenlerin söz sahibi olduğu günümüzde devlet tarafından bilgi ve iletişim teknolojilerinin planlanması, uygulamasını ve değişen koşullara göre güncellemesini yapacak üst düzey birimlere ihtiyaç vardır.
- Açık ve uzaktan öğrenme faaliyeti sürdüren yükseköğretim kurumları her ne kadar dijital bölünmeyi engelleyici bir role sahip olsalar da yükseköğretim kurumlarının dijital bölünmeye yönelik herhangi bir strateji geliştirmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla açıköğretim hizmeti sunan yükseköğretim kurumlarının yanı sıra yüz yüze eğitim hizmetleri sunan yükseköğretim kurumlarının da politika geliştirmeye ve uygulamaya yönelik strateji geliştirmelerine yönelik bir ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

- Dijital bölünmeyi azaltan durumlardan birisi de bilgi okuryazarlığı gibi önemli becerilere sahip olmaktır. Dolayısıyla bilgi ekonomisinde bireylerin ihtiyaç duydukları anahtar becerilerin kazandırılmasına yönelik K12 düzeyinde eğitim-öğretim planlamasına ve bu doğrultuda öğretim tasarımı yapılmasına gereksinim vardır.
- K12 düzeyinde yapılan çalışmaların genellikle MEB proje ve kampanyaları veya özel kurumların sosyal sorumluluk projeleri ile yürüdüğü görülmektedir. Yükseköğretim düzeyinde ise açıköğretim fakültelerinin doğal olarak dijital bölünmeyi azaltmaya yönelik bir görev üstlendiği görülmektedir. Dijital bölünmeye yönelik farkın azaltılmasında sürekliliği sağlamak ve yaşam boyu süren bir faaliyet haline getirebilmek için ilgili kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Akgün-Özbek, E. (2014). Açık ve uzaktan öğrenmenin günümüzdeki durumu. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 154-165.
- Anadolu Üniversitesi. (2016a). Açıköğretim sistemi. <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/acikogretim-sistemi-1> Erişim tarihi: 04.03.2016
- Anadolu Üniversitesi. (2016b). Fırsat Eşitliği Politikası. <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/firsat-esitligi-politikasi> Erişim tarihi: 04.03.2016
- Annan, K. (2003). Secretary-General's message [delivered by Amir Dossal, Executive Director, UN Fund for International Partnerships]. Paper presented at the Net World Order: Bridging the global digital divide, New York.
- Aytun, C. (2005). Dijital bölünme olgusu ve Türkiye üzerine bir uygulama. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi. Adana.
- Bell, D. (1976). *The cultural contradictions of capitalism*. New York: Basic Books.
- Bissell, A. N. (2009). Permission granted: Open licensing for educational resources. *Open Learning: The Journal of Open and Distance Learning*, 24(1), 97-106.
- Bozkurt, A. (2014a). Ağ toplumu ve bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 510-525.
- Bozkurt, A. (2014b) Ağ Toplumu ve Öğrenme: Bağlantıcılık. *Akademik Bilişim 2014*, (s. 601-606). Mersin Üniversitesi, Mersin. https://www.academia.edu/6240707/Ag_Toplumu_ve_Ogrenme_Baglanticilik
- Bozkurt, A. (2015). Kitlese Açık Çevrimiçi Dersler (Massive Online Open Courses - MOOCs) ve sayısal bilgi çağında yaşamboyu öğrenme fırsatı, *AUAd*, 1(1), 56-81.
- Bradbrook, G. ve Fisher, J. (2004). Digital Equality: Reviewing digital inclusion activity and mapping the way forwards. http://www.citizenonline.org.uk/site/media/documents/939_DigitalEquality1.pdf Erişim tarihi: 04.03.2016
- Bromley, C. (2004). Can Britain close the digital divide? In A. Park, J. Curtice, K. Thomson, C. Bromley & M. Philips (Eds.), *British Social Attitudes - the 21st report* (pp. 73-98). London: Sage.

- Carson, S. (2009). The unwallled garden: Growth of the OpenCourseWare Consortium, 2001- 2009. *Open Learning: The Journal of Open and Distance Learning*, 24(1), 23-29.
- Casserly, C., & Smith, M. (2008). Revolutionising education through innovation: Can openness transform teaching and Learning? In T. Ilyoshi & M.S. Vijay Kumar (Eds.), *Opening up education: The collective advancement of education through open technology, open content, and open knowledge* (pp. 261-276). Cambridge, MA: MIT Press.
- Caswell, T., Henson, S., Jensen, M., & Wiley, D. (2008). Open educational resources: Enabling universal education. *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, 9(1), 1-11.
- Chen, W., & Wellman, B. (2003). Charting and bridging digital divides: Comparing Socio-economic, gender, life stage, and rural-urban internet access and use in eight countries. Global Consumer Advisory Board. www.amdgcab.org Erişim tarihi: 04.03.2016
- Chen, W., & Wellman, B. (2004). The global digital divide-within and between countries. *IT & society*, 1(7), 39-45.
- Christensen, C. (1997). *The innovator's dilemma*. Boston, MA: Harvard Business School.
- Compaine, B. M. (Ed.). (2001). *The digital divide: Facing a crisis or creating a myth?*. MIT Press.
- Cullen, R. (2001). Addressing the digital divide. *Online information review*, 25(5), 311-320.
- Çalık, D., & Çınar, Ö. P. (2009). Geçmişten günümüze bilgi yaklaşımları bilgi toplumu ve internet. XIV. Türkiye'de İnternet Konferansı, (s.77-88). 12-13 Aralık 2009
Bilgi Üniversitesi, İstanbul
- DiMaggio, P. & Hargittai, E. (2001). From the "Digital divide" to digital inequality: Studying Internet use as penetration increases. Princeton, NJ: Center for Arts and Cultural Policy Studies, University Working Paper 15.
- Emiroğlu, B. G. (2007). Türkiye ve Dünya'da Bilgi Toplumu ve Ekonomisi: Süreçler ve Değişimler. XII. "Türkiye'de İnternet" Konferansı, (s.333-337). 8-10 Kasım 2007, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Flynn, J. (2013). MOOCS: Disruptive innovation and the future of higher education. *Christian Education Journal*, 10(1), 149-162.

- Foley, P., Alfonso, X., & Ghani, S. (2002). The digital divide in a world city. www.london.gov.uk Erişim tarihi: 04.03.2016
- Foley, P., Alfonso, X., Brown, K., & Fisher, J. (2003). Connecting people: Tackling exclusion? An examination of the impact on and use of the internet by socially excluded groups in London. London: De Montfort University/ IECRC/ CitizensOnline. www.london.gov.uk. Erişim tarihi: 04.03.2016
- Hargittai, E. 2003. The digital divide and what to do about it. In Derek C. Jones (Ed.), *The New Economy Handbook*. San Diego, CA: Academic Press.
- Hoffman, D., Novak, T., & Scholsser, A. (2001). The evolution of the digital divide: Examining the relationship of race to internet access and usage over time. In B. Compaine (Ed.), *The digital divide: Facing a crisis or creating a myth?* (pp. 47-98). Cambridge: MIT Press.
- Jackson, L. A., Zhao, Y., Kolenic III, A., Fitzgerald, H. E., Harold, R., & Von Eye, A. (2008). Race, gender, and information technology use: the new digital divide. *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 437-442.
- Kakabadse, N. K., Kakabadse, A., & Kouzmin, A. (2003). Reviewing the knowledge management literature: Towards a taxonomy. *Journal of Knowledge Management*, 7(4), 75-91.
- Keniston, K. (2004). Introduction: the Four Digital Divides. In K. Keniston and D. Kumar (Eds.) *IT Experience in India: Bridging the Digital Divide*, (pp. 11-36). New Delhi: Sage.
- Kennedy, T., Wellman, B., & Klement, K. (2003). Gendering the digital divide. *It & Society*, 1(5), 72-96.
- Koutropoulos, A., Gallagher, M. S., Abajian, S. C., de Waard, I., Hogue, R. J., Keskin, N. Ö. & Rodriguez, C. O. (2012). Emotive vocabulary in MOOCs: Context & participant retention. *European Journal of Open, Distance, and E-Learning*. <http://www.eurodl.org/index.php?p&article=507> Erişim tarihi: 04.03.2016
- Kumar, M.S. V. (2009). Open educational resources in India's national development. *Open Learning: The Journal of Open and Distance Learning*, 24(1), 77-84.
- Lane, A. (2009). The impact of openness on bridging educational digital divides. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 10(5), 1-12.

- Lesser, E. L. (2000). Knowledge and social capital: Foundations and applications. Routledge.
- Lesser, E. L. (2009). Knowledge and social capital. Routledge.
- Loges, W. E., & Jung, J. Y. (2001). Exploring the digital divide - Internet connectedness and age. *Communication Research*, 28(4), 536-562.
- Mackness, J., Mak, S. & Williams, R. (2010). The ideals and reality of participating in a MOOC. In: *Proceedings of the 7th International Conference on Networked Learning 2010*. University of Lancaster, Lancaster, pp. 266-275.
- Nasseh, B. (1997). A Brief History of Distance Education. <http://www.seniornet.org/edu/art/history.html> Erişim tarihi: 04.03.2016
- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic engagement, information poverty, and the internet worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press
- Odabaşı, H. F. (2010). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Işığında Dönüşümler*. Eskişehir: Nobel Yayın Dağıtım
- OECD (2001), *Understanding The Digital Divide*. <http://www.oecd.org/internet/ieconomy/1888451.pdf> Erişim tarihi: 04.03.2016
- Öztürk, L. (2005). Türkiye'de Dijital Eşitsizlik-Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 111-131.
- Riggins, F. J., & Dewan, S. (2005). The digital divide: Current and future research directions. *Journal of the Association for information systems*, 6(12), 13.
- Rumble, G. (1997). *The costs and economics of open and distance learning*. Psychology Press.
- Salinas, R. (2003). Addressing the digital divide through collection development. *Collection building*, 22(3), 131-136.
- Selwyn, N. (2003). Apart from technology: Understanding people's non-use of information and communication technologies in everyday life. *Technology in Society*, 25(1), 99-116.
- Selwyn, N. (2004a). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society*, 6(3), 341-362.
- Selwyn, N. (2004b). Technology and social inclusion. *British Journal of Educational Technology*, 35(1), 127-127.
- Smaldino, S., Albright, M., & Zvacek, S. (2000). *Teaching and learning at a distance*. M. Simonson (Ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill.

- Smith, M. S., & Casserly, C. M. (2006). The promise of open educational resources. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 38(5), 8-17.
- Spears, R., Postmes, T., Wolbert, A., Lea, M. & Rogers, P. (2000) Social psychological influence of ICTs on society and their policy implications. Infodrome: Amsterdam, NL. http://www.infodrome.nl/download/pdf/surv_spears.pdf Erişim tarihi: 04.03.2016
- Stewart, T. (1997). *Intellectual capital: The new wealth of organizations*. New York, NY: Doubleday.
- Verduin, J. R., Jr., & Clark, T. A. (1991). *Distance education: the foundations of effective practice*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Warschauer, M. (2003). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. Cambridge: MIT.
- Wiley, D., & Gurrell, S. (2009). A decade of development. *Open Learning: The Journal of Open and Distance Learning*, 24(1), 11-21.
- Yılmaz, K., & Horzum, B. (2005). Küreselleşme, bilgi teknolojileri ve üniversite. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 103-121.
- Yuan, L., & Powell, S. (2013). MOOCs and disruptive innovation: Implications for higher education. *eLearning Papers*, 60-70. <http://www.openeducationeuropa.eu/en/article/MOOCs-and-disruptive-innovation%3A-Implications-for-higher-education> Erişim tarihi: 04.03.2016